

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Զ. — ՇՐՋԱՆ ԺԷ. 1884 ՏԱՐԻ ԺԷ. ՅՈՒՆԻՍ 30.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՏՈՒԳՎԱՍԵ Է
1952 թ.

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն. Ե. Գ. Ե. Յ. Ի.

և

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն. Ե. Գ. Ե. Յ. Ի.

Ի՞նչ է եկեղեցին. — Ի Քրիստոս Հաւատացելոց Ժողով. տեղ, ուր մարդիկ իրանց պաշտած կրօնին համեմատ՝ յայտնում են իրանց սրտի սուրբ զգացմունքը:

Ամենայն կրօն իւր հիմնադիրն ունի և եկեղեցին հիմնադրի անուամբ կոչումն: Ամենայն մարդ և ամենայն ազգ ունին կրօն, բայց ինչպէս ամեն մարդ չէ կարող կրօնի վարդապետ լինել, այնպէս ևս ամենայն ազգ չէ կարող նոր կրօնի հիմնադիր առաջ բերել: միայն մի քանի ազգերի մէջ են երևացել կրօնի հիմնադիրներ, մնացեալ ազգերը հետևող են եղել թէ հիմնադրի սկզբունքներին, և թէ նոյն ազգի կրօնական պաշտամանց ծիսական մասին. բայց այդ հետևողների մէջ կան և այնպիսիք, որոնք թէև կրօնի հիմնադրի սկզբունքին են հետևում, սակայն

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԲԻԲԼԻՈԹԵԿԱ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
12

կրօնական պաշտաման ծիսական արարողութիւնները կատարում են իրանց ազգային սովորութեանց համեմատ:

Աստուածամարդն Յիսուս Քրիստոս, երեւոյլով հրէական ազգի մէջ, քրիստոնէական կրօնի ստեղծիչն եղաւ, և այդ կրօնի կենսատու սկզբունքի վերայ հիմնուեց ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցին: Քրիստոնեայ ազգերից ոմանք ընդունեցին քրիստոնէութիւնը հետեւելով ուրիշ ազգերի եկեղեցեաց ծիսական արարողութեանց և վարչական կազմակերպութեան. իսկ ոմանք կազմելով մասն ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցու, անվթար դաժպանելով ընդհանուր առընչութիւն ի հաւատոյս՝ ծիսական արարողութիւնները կատարում են իրանց ազգային սովորութեան համեմատ, իսկ վարչական կազմակերպութեան մէջ թաքաւորոյն է ազգի կամքը: Այդ տեսակ ազգերի եկեղեցին կոչւում է ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ:

Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին Ազգային Եկեղեցի է, որովհետեւ Աւետարանի, Սուրբ Գրքի սկզբունքի վերայ կառուցուած լինելով, և ուղղափառ Ս. Հարց և երեք տիեզերական ժողովների վարդապետութեան շաւղին անվթար հետեւելով հանդերձ՝ ունի այնպիսի ինքնուրոյնութիւն, որ միայն Հայ պատմութեանն ու Հայ ազգին են յատկացեալ: Ազգային եկեղեցիները այն առաւելութիւնն ունին, որ իրանց կազմակերպութեամբ պատկերացնում են ազգի մտաւոր և հոգեկան կարողութիւնները նուիրագործուած պատմական անյիշելի և անփոխարինելի յիշատակաց առհաւատչեաներով, որ միայն ազգը կարող է առաջ բերել. և հոգւոյ փրկութեան խորհուրդները անթերի մատակարարելով հանդերձ, զուտ ազգային բնաւորութեամբ մարդուս սիրտն ու միտքը պարարտում են ազգի համար նուիրական յիշատակութիւններով: Այդ տեսակ եկեղեցւոյ արարողութիւնները մարդուս վերայ ազդելով՝ սիրտը լցնում են երանական յափշտակութեամբ, հոգին զմայլեցնում են հաւատոյ և դաւանութեան խոստացեալ յաւիտենական երջանկութեամբ, իսկ մտքի թռիչքը ուղղում են դէպի ազգի պատմական կեանքը, որի ծնունդն է ներկան:

Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին Ազգային է, որովհետեւ նորա ծիսական մասն պատկերացնում է ազգիս անցեալը, սովորութիւններն ու բնաւորութիւնը. նոյն ինքն մեր եկեղեցու Լուսաւորչական կոչուելը ցոյց է տալիս այն յատկորոշ առանձնութիւնը, որ

սեպհական է միմիայն լուսաւորչական կոչւոյ Հայ Եկեղեցուն այս՝ ըստ ծիսական արարողութեան:

Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցին աղգային է — որովհետեւ նորա վարչական կազմակերպութիւնն ևս աղգի կամաց արտայայտութիւնն է: Ո՞վ է եկեղեցու երեւելի գլուխը. — աղգից ընտրուած Հայրապետը: Ո՞վ է եկեղեցու ամենատարին պաշտօնեայն. — Ժողովրդի հանրագրութեամբ եկեղեցու սպասաւորութեան նուիրուած Զահնկալը: Ուրեմն, եկեղեցու ամբողջ վարչական կազմակերպութեան մէջ մինք տեսնում ենք աղգի կամքը, որ խսկըսանէ անտի ներգործող լինելով՝ դարերի ընթացքում զանազան տխուր կամ մխիթարական դէպքերով նուիրագործուած՝ անյեղլի է այսօր:

Ի Տէր փոխուեց աղգիս Հայրապետը, ամբողջ աղգը ողբաց նորա մահը: Հարկաւոր էր նորը՝ Հայրապետական գահը ժառանգելու. ամբողջ աղգը ձայն բարձրացրեց. քննեց, քննադատեց այն անձանց արժանիքը, որոնք հաւանական յաջորդներ կարող էին հանդիսանալ այդ նուիրական Գահին. պատկառանքով յիշելով Հայրապետական իշխանութեան վերաբերեալ աղգիս համար նուիրական իրաւունքները, բոլորն իշխումէր ընտրելագոյնին տեսնել յաջորդ Հայրապետական Գահին և վարիչ Հայրապետական իրաւանց:

Թողնելով այն՝ ինչ որ աղգը խօսեց լրագրութեան միջոցաւ, (մենք լրագրութիւնը համարում ենք աղգի ձայն), տեսնենք աղգի Զանքը Հայրապետի ընտրութեանը մասնակցելու գործում: Հայրապետի ընտրութեանը մասնակցելու խնդիրն ևս բաւական խօսակցութեան առարկայ դարձաւ:

Գաւառները ոչ միայն թեմական ընտրութեանց մասնակցելու իրանց պատգամաւորի ընտրութեան փոյլն ունէին, այլև յանձնարարում էին նոցա, որ խնդիր յարուցանեն իրանց ցանկացած ընտրելիների համար. և մտրդիկ՝ ոչ եթէ խոյս էին տալիս, այլ պատիւ անձին էին համարում պատգամաւոր ընտրուել: Գաւառական պատգամաւորների միջոցաւ ամբողջ թեմի Հայ Ժողովրդեան ցանկութիւնը արտայայտւում էր թեմական Ժողովում, իսկ թեմական պատգամաւորին մնում էր Ս. Եջմիածնի Համաղգային Ժողովում թարգման և հաւատարմատար հանդիսանալ իւր ընտրող թեմի կամաց և ցանկութեան: Աղգի կամքին հպատակում էին և՛ աշխարհական և՛ հոգեւորական պատգամաւորները, որոնք

ամենայն անձնական նկատմունք մի կողմը թողնելով, աշխատութիւնն ազգի կամքը կատարած տեսնել, Բայց ո՞վ է Հայրապետը, որի ընտրութեան գործում ազգը այդպիսի եռանդ է ցոյց տալիս։ — Դա է ազգային եկեղեցու երեւելի հոգեւոր գլուխը, Ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալներին և Ս. Լուսաւորչի յաջորդը, Հայ Եկեղեցու աւանդապահը։ այն ազգային եկեղեցու, որ դարաւոր վկայ է ազգիս փառացն ու նախկին շքեղութեանը, բարբարոսների աւերածութեանցն ու ազգիս թշուառութեանը։ ազգիս, որ ընդունելով քրիստոնէական կրօնը, կազմեց յատկորոշ մի ազգային եկեղեցի, որ հոգւոյ անմահութիւնն ու յաւիտենական կեանք քարոզելով, տանելով բոլոր արհաւիրքները պէտքէ ազգիս փառացն ու պատուոյն յաւիտենական վկայ մնայ։ Ազգիս, որ եկեղեցու միջոցաւ անմահացաւ կամ եկեղեցու պարիսպների տակ առանց հայրենի երկրից հեռանալու՝ թափելով իւր արիւնը, և կամ գերութեան և հեռաւոր օտարութեան մէջ իւր հետ փոխադրելով եկեղեցին՝ նորա անմահ վարդապետութեամբ անխառն մնաց իւր շրջապատող ազգերից՝ և միշտ Հայ քրիստոնեայ մնաց — բացի նորանից, որոնք ուրանալով եկեղեցին՝ ուրացան և իրանց ազգը և կորան անհետ խառնուելով իրանց շրջապատող ազգերին։

Այս փրկարար եկեղեցու հիմնադիրն է Յիսուս Քրիստոս, Հայաստանի մէջ հաստատողներն են Ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալները և վերահաստատողն են Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ և Տրդատ Թագաւոր, որոնք ոչ միայն մեր եկեղեցու անխոնջ մշակներն են, այլև մեր պատմութեան մէջ առաքինութեան, աշխարհաշինութեան և հանճարեղ մտքի հոյակապ տիպարները։

Այս անգամ՝ պէտքէ ընթերցողներին առաջարկեմ մեր ազգի քրիստոնէութիւն ընդունելու և մեր ազգային եկեղեցու սկզբնաւորութեան պատմութիւնը, որ քաջ խիղ պատկերացնումէ մեր եկեղեցու ազգային լինելու յատկութիւնն ու նշանակութիւնը։

Քրիստոսի Համբարձման և Ս. Հոգւոյ գալստեան տօներից յետոյ առաջին շաբաթը մեր Ազգի և Եկեղեցու համար խորհրդաւոր շաբաթ է։ Այդ շաբաթի Երկուշաբթի օրը Եկեղեցին տօնումէ Ս. Հովնիսիմեանց նահատակութիւնը, Երեքշաբթի օրը՝ Դայիանեանց Հինգշաբթի օրը՝ Ս. Յովհաննու Կարապետի և Աթաղինէ եպիս-

կոպտոսի տօնը. Շաբաթ՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վերապից դուրս
գալու յիշատակը և Կիւրակէ օրը՝ Կաթողիկէ Ս. Էջմիածնի տօնը:

Այգ. տօները մեր ազգային կրօնական յեղափոխութեան
դարագլուխն են և կռապաշտութեան ու քրիստոնէութեան մրցման
ճգնաժամը, յաղթանակի վայրկեանը՝ երբ քրիստոնէական սիրոյ և
խաղաղասիրութեան անձնագոհ մշակները թափելով իրանց արիւ-
նը կրակապաշտութեան բորբոքուած բոցի վերայ հանգրբին, իրանց
յօժարակամ մահուամբ յաղթանակելով կռապաշտութեան եր-
կրրպագու բռնաւորութեանը:

Ո՛վքեր էին քրիստոնէական սիրոյ և խաղաղասիրութեան անձ-
նագոհ մշակները — Ս. Գրիգոր՝ Անակի որդին, որ Տրդատի հետ
Անահիտ չաստուածուհու արձանին երկրպագութիւն չանելու հա-
մար սոսկալի տանջանքներ կրելուց յետոյ, իբրև մահապարտ՝ Ար-
տաշատու Խոր — վիրապը ընկաւ, ուր 14 տարի չարատանջ կեանք
անցնելիս՝ Հայաստանը քրիստոնէական լուսով լուսաւորելու և
ամենայն իրաւամբ ազգիս Լուսաւորիչ հանդիսանալու մեծ գործը
ծրագրեց:

Ս. Հռիփսիմեանք, որոնք արեւմուտքից արեւելք — Հռովմից
Հայաստան տարագէմ գալով՝ իրանց կանացի քնքոյշ խնամքով
սերմանեցին Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան սերմերը, որոնք
տճեցին ուղղուելով նոցա արիւնով և Ս. Գրիգորի անխտնջ հոգա-
ցողութեամբ ու Տրդատայ աշխատութեամբ ստուղ տունին:

Քրիստոսի 300 թուին Հռովմում կար մի կուսանաց վանք^{*)}, որի
մայրապետն էր Ս. Գայիանէ: Կոյսերի մէջ իւր գեղեցկութեամբ և
իշխանական ծագմամբ երեւելի էր Հռիփսիմէ անունով մի կոյս,
որ թողնելով իւր իշխանական ճոխութիւններն ու աշխարհային
վայելչութիւնները, մտել էր կուսանաց վանքը, օրինակ բարի հան-
դիսանալով իւր քրիստոնէական ամբիժ վարքովն ու առաքինու-
թեամբ:

Հռովմայ Դիոկղետիանոս կայսրը տեսնելով Ս. Հռիփսիմէ կու-
սի հրաշալի գեղեցկութեամբ պատկերը՝ կամեցաւ ամուսնանալ
նորա հետ, սակայն ս. կոյսը որ ուխտել էր կրօնի քարոզ լինել և
ոչ արքունեաց զարդ՝ Ս. Գայիանէ կուսի առաջնորդութեամբ լաւ
համարեց խոյս տալ Հռովմից՝ կայսեր ձեռքից ազտուելու հա-

(*) Զամէ. հատոր Ա. գիրք Բ. գլ. ԼԳ.

մար: Ս. Պայիանէ և Հռիփսիմէ կոյսերին հետեւեցին նոցա ընկերները և աստուածային խորհրդին նուիրուած քահանայք. և այսպէս թուով մօտ եօթանասուն անձինք դէպի Ասիա ուղևորելով՝ ջրուեցին դանազան կողմեր: Ս. Պայիանէ և Հռիփսիմէ երեսուն և հինգ ընկերներով և երեք քահանաներով եկան Հայաստան և բնակուեցին Վասպուրական աշխարհի Վարազայ սարում: ուր Ս. Հռիփսիմէ թողնելով իւր խաչը, որ այժմ՝ յայտնի է Վարազայ Ս. Խաչ անուամբ, ինքն և իւր ընկերները եկան Վաղարշապատ քաղաքը և բնակութիւն հաստատեցին Վաղարշապատի այգեստանների հնձաններում:

Պիոկդեաիանոս կայսրը երբ որ իմացաւ Հռիփսիմէի և իւր ընկերների փախուստը, և դէպ ի Հայաստան ասպաւինելը, թուղթ գրեց Հայոց Տրդատ թագաւորին, որ եթէ ինքն չի կամենալ ամուսնանալ Ս. Հռիփսիմէի հետ, թող յետ դարձնի Հռովմ ի կնութիւն կայսեր:

Տրդատի խնդրակները շուտով գտան Ս. Հռիփսիմէին Վաղարշապատի հնձաններում և իմաց տուին թագաւորին, որ լսելով Հռիփսիմէի գեղեցկութեան համբաւը, հրամայեց մեծ շքով բերել արքունիք: Երբ որ սուրբ կոյսը մերժեց բոլոր հանդերձանքը և արքունիք գնալը, Տրդատ բարկացաւ և բռնութեամբ բերել տուեց, և երբ կամենումէր բռնութեամբ խոնարհեցնել իւր կամքին, Քրիստոսի շնորհքով զօրացա՛ծ Ս. Հռիփսիմէից յաղթահարուեց, և ամօթով դուրս գնալով Ս. կուսի մօտից, հրամայեց կուսանաց մայրապետ Ս. Պայիանէին համոզել Հռիփսիմէին. բայց Պայիանէ փոխանակ Տրդատի հարսնութեան համոզելու, ընդհակառակն համոզեց Հռիփսիմէին իւր կուսութեան ուխտից յետ չըկենալ. և երբ որ երկրորդ անգամ Տրդատ փորձ փորձեց Ս. Հռիփսիմէին իւր կամքին և Հայաստանի թագաւորութեան խոնարհեցնելու և յաղթահարուեց, սաստիկ բարկացած՝ հրամայեց սպանել: Պահճապետը զինուորների հետ գտնելով Ս. Հռիփսիմէին՝ չարաչար տանջանքներով նահատակեց. Հնձանում մնացած տկոտ կուսի հետ նահատակութեան սրակին արժանացան Ս. կուսի ընկերներից երեսուն երկու անձինք, որոնք շտապել էին նորա մարմինը ամբողջելու: Իսկ Պայիանէ, որ երկու ընկերներով Ս. Հռիփսիմէին համոզելու համար եկել էր արքունիք և դեռ արքունիքումն էր՝ Ս. Հռիփսիմէի նահատակութեան երկրորդ օրը

իւր ընկերներին հետ սարսափելի տանջանքներով նահատակուեց: Նահատակուած կոյսերի թիւը 37 է, իսկ նահատակութիւնը կատարուեց 301 թուին:

Ս. կոյսերին նահատակելուց յետոյ, մտատանջ Տրդատ մուեց-նութեան մէջ ընկաւ, և երեւակայելով թէ ինքն խող է դարձել, հեռացաւ մարդաբնակ տեղերից: Նոյն մուեցնութեան ախտին ենթարկուեցին և շատերը իւր իշխաններից:

Աստուծոյ հրեշտակը տեսիլքի մէջ յայտնեց Տրդատի քրոջը Խոսրովիդիստին թէ Խոր - վիրապի մէջ կապեալ Գրիգորը միայն կարող է բժշկել Տրդատին և նորա հետ մուեցնեալներին, Խոսրովիդուխտ պատմեց իւր տեսիլքը. ոչ ոք չըհաւատաց, այլ և լսող-ները ծաղրումէին՝ համարելով որ Գրիգոր այնքան երկար ժամա-նակ չէր կարող Վիրապի մէջ ապրել: Տեսիլքը հինգ անգամ կրկ-նուեց, վերջապէս ստուգելու համար Ստայ նախարարին ուղարկե-ցին Արտաշատի Վիրապը ստուգելու:

Ստայ բազմաթիւ մարդկանց հետ Վիրապից հանեց Ս. Գրիգորին, որի մարմինը թխացել էր և իրրեւ ածուխ սեւացել. որին, երբ Ստայի և ուրիշ բազմաթիւ մարդկանց հետ պէտքէ Վաղարշապատ մոնէր, ընդառաջ դուրս եկան մուեցնեալ թագաւորը և ուրիշները, որոնց և աղօթքով բժշկեց: Ս. Գրիգորի առաջին գործը եղաւ նահա-տակուած կոյսերի մարմինները իրանց պատառոտուն հանդերձնե-րով պատատելով՝ ամփոփել նոցա նահատակուած տեղը, իսկ ինքն սկսեց քարոզել Աստուծոյ խօսքը, և պատուիրեց ապաշխարել հինգ օր ծով՝ պահելով: Իւր քարոզութեան վաթսուն և վեցերորդ օրը բոլորովին բժշկեց Տրդատին և նորա ձեռնադրութեամբ շինեց Ս. կոյսերի անուան յատկացեալ վկայարանները: Ինքն Տրդատ անձամբ բրումէր կոյսերի հանգստեան տեղը, իսկ նորա կին Աշ-խէն աիկինն և քոյրն Խոսրովիդուխտ՝ փսրուած հողը իրանց հան-դերձներով դուրս էին թափում:

Երբ արդէն պատրաստի էին վկայարանները յանուն Ս. Հռիփ-սիմէի, Ս. Գայիանէի, և ի պատիւ տկար կուսին՝ կուսանաց բնա-կութեան հնձանում, Ս. Գրիգոր Տրդատի գործակցութեամբ կու-սանաց մարմինները զետեւելով առանձին առանձին արկղի մէջ՝ ամփոփեց նոցա յատկացեալ վկայարաններում. իսկ այն տեղը, ուր Ս. Գրիգոր տեսիլքի մէջ տեսել էր Միաճնի իջնելը Հայաստան աշխարհի կենտրոնը, քրիստոնէութեան լոյսը Հայաստանի չորս

կո մը ցոլացնելու, խաչ տնկել և որմնով պատել տուեց, ժամանակին եկեղեցի շինելու համար:

Տրդատ բոլորովին առողջութիւն գտնելով քրիստոնէական լուսով լուսաւորուելուց յետոյ՝ Ս. Գրիգորի հետ շրջումէր Հայաստան աշխարհի ամենայն կողմերը, և կործանելով հեթանոսական բազմաստուածութեան մեհեաններն ու քաղինները՝ կանգնացնումէր Քրիստոսի սուրբ Խաչը այն տեղ՝ ուր Ս. Գրիգոր քրիստոնէական հաւատոյ լոյսն էր ցոլացնում:

Ս. Գրիգոր Ս. Խաչի հաւատացելոց թիւը բազմապատկելուց յետոյ, առաջարկեց Տրդատին և Հայոց աշխարհի իշխաններին, մի հոգեւոր հովիւ կարգել, որ հաւատացեալներին մկրտէ և քրիստոնէական եկեղեցու խորհուրդները մատակարարէ: Տրդատի հրամանաւ ժողովուեցին կուսակալները, նախարարներն ու զօրքերի գլխաւորները, և միաբանութեամբ՝ Ս. Գրիգորին ընտրեցին իրանց հովուապետ, Աստուծոյ տնօրէնութեան հպատակելով, Ս. Գրիգոր յանձն առաւ իրան առաջարկուած կոչումը, և Տրդատի հրամանաւ բազմաթիւ ընծաներով և ուղեկիցներով գնաց Կեսարիա տեղւոյն Ղևոնդ Հայրապետի մօտ, և Հայոց աշխարհի հովուապետ ձեռնադրուելով 302 թ. վերադարձաւ Հայաստան՝ հետն ունելով Անտօն և Կրօնիդէս կրօնաւորներին իրանց աշակերտներով, և իբրեւ պարգև Ղևոնդ Հայրապետի, Յովհաննէս Մկրտչի և Աթաղինէ եպիսկոպոսի մասունքները:

Քահանայացնելու համար Սեբաստիայից աստուածապաշտութեան քրիստոնէական առաքինութեան մէջ վարժուած բազմաթիւ անձինք բերեց, ուրիշ քաղաքներից ևս բազմաթիւ եպիսկոպոսներ և վարդապետներ հրաւիրեց:

Ս. Գրիգոր այսպէս բազմաթիւ եկեղեցական պաշտօնեաներով և զօրքերով երբ հասաւ Տարօնոյ գաւառը, իմացաւ որ Խննակնեան կոչուած տեղը դեռ կանգուն կան Գիսանէ և Դեմետր կուռքերի արձանները. կամեցաւ կործանել, բայց հզօր ընդդիմութեան հանդիպեց. և արիւնահեղ պատերազմի մէջ Արձան քրմապետի ու նորա որդի Դիմետրի սպանուելուց յետոյ՝ կուռքերի տեղ կանգնացրեց Քրիստոսի խաչը. այնտեղ զետեղելով Յովհաննու Կարապետի մասունքից, յանուն Յովհաննու Կարապետի եկեղեցի շինեց և յանձնեց Անտօն և Կրօնիդէս և նոցա ընկեր կրօնաւորներին, որոնք չափազանց խստակրօնութեան համար կոչոււմն

խոտաճարակ՝ (որոց յիշատակը տօնումէ մեր եկեղեցին նոյեմբեր ամսում)։ Այդ վանքը կոչւումէ Գլակայ վանք՝ Զենոբ Գլակի անունով, որ Գրիգոր Լուսաւորչի աշակերտներից էր և վանահայր վանքի իսկ մեր Ժողովուրդը Մշու Ս. Կարապետի վանք է անուանում, և ինդրակատար սուրբ համարելով՝ մեծ քերմեռանդութեամբ ուխտ է գնում։

Աշտիշատում, ուր էին Վիշապաքաղն Վահագնի, Վահէվանեան, ոսկիահատ, ոսկեմօր Անահիտի և Աստղիկան մեհեանները, Ս. Գրիգոր զետեղեց Ս. Յովհաննէս Կարապետի մասունքներից մի մասը, և նոյն անունով մի վանք շինեց։

Ս. Գրիգոր քարոզելով, մկրտելով ու եկեղեցիներ հաստատելով՝ հասաւ մինչև Բագրևանդ գաւառը, Տրդատը ընդառաջ դուրս եկաւ և Բագուանում ընդունեց նորան, որ ամօրեայ ժամանակով իւր քարոզութիւնները շարունակելուց յետոյ, Եփրատ գետում մկրտեց Տրդատ թագաւորին, նորա ընտանիքին և զօրքերին։ Տրդատի անունը մկրտութեան ժամանակ ի պատիւ Յովհաննու Կարապետի՝ փոխեց Յովհաննէս, և մկրտութեան տեղը զետեղելով Յովհաննու Կարապետի մասունքից՝ մի վանք շինեց, որ այժմ կոչւումէ Աւշ - Քիլիսէի — երեք խորանեան վանք. և սահմանեց Յովհաննու Կարապետի և Աթանագինէ եպիսկոպոսի նշխարաց տօնը, որ տօնումենք Հռիփսիմեանց շաբաթի Հինգշաբթի օրը։

Ս. Գրիգոր վերադառնալով Վաղարշապատ քաղաքը, 303 թ. սկսեց շինել Էջմիածնի Տաճարը այն տեղը, ուր տեսեան մէջ Միաճնի իջնելը տեսնելով, խաչ կանգնելով շրջապատել էր։

Հայաստանեայց Ս. եկեղեցին ամենայն իրաւամբ Զատիկի, Համբարձման և Հոգեգալստեան տէրունական տօներից յետոյ տօնումէ իւր սկզբնաւորութեան տօնը. ի դէմս Ս. Հռիփսիմեանց, Ս. Կայիանեանց, Ս. Յովհաննու Կարապետի և Աթանագինեայ եպիսկոպոսի, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի երանելոյն ի Վիրապէ և Ս. Էջմիածնի։ Այդ բոլորը տօնվումեն մի և նոյն շաբաթում և յիշեցնումեն մեր պատմական կեանքի ամենամեծ յեղափոխութիւնը և ազգային եկեղեցու կազմակերպութիւնը։

Այդ տօների տպաւորութեան տակ մեր մտքի առաջ պատկերանումեն սուրբ Հռիփսիմէ և իւր ընկերները, որոնք սերմանելով

քրիստոնէութեան սերմերը Հայաստանի մէջ՝ անեղնելու համար իրանց նահատակութեան արիւնով ուռգեցին: Պատկերանումէ մեր առաջ հսկայ և անպարտելի թագաւորն Տրդատ յաղթուած քրիստոնէական հաւատոյ զինուորի կանացի թովիչ լեզուով ու քրնքոյշ ձեռքով, և յուսահատութիւնից մոլեգնեալ՝ մի տկար կնոջից յաղթուած և ամօթահար լինելուն համար: Պատկերանումէ մեր մտքի առաջ, ի շնորհս Խոսրովիգիսախի Ս. Գրիգորի Խորվիրապից դուրս գալը և Վաղարշապատի քաղաքադռններից դուրս մոլեգնեալ թագաւորի առողջութեան համար աղօթելն ու քրիստոնէական հաւատը քարոզելը:

Պատկերանումէ մեր առաջ այն մեծ ջանքը, որ գործ էին դնում թագաւորը, թագուհին, թագաւորի քոյրը, մեծամեծներն ու նախարարները Հայաստանեայցս եկեղեցին կազմելու՝ հետեւելով իրանց հոգւոց առաջնորդ առաքելանման Ս. Գրիգորին:

Պատկերանումէ մեր առաջ այն մեծ ժողովը որի համար թագաւոր և կուսակալ, նախարար և զօրագլուխ, ժողովուելով Վաղարշապատ մայրաքաղաքը, ընտրում են Ս. Գրիգորին հովուապետ, որով սկիզբն են դնում Հայաստանեայցս եկեղեցու երևելի գլխի ընտրողական լինելու սկզբունքին: Պատկերանումէ կուսապաշտութեան վերջին ճիգը, Գիսանէ և Դեմետր կուռքերի քրմապետ Արձանի և նորա որդու Դեմետրի ճակատամարտը ընդդէմ քրիստոնէութեան առաքեալ Ս. Գրիգորի և նորա ուղեկիցների:

Մեր մտքի առաջ պատկերանումէ քրիստոնէական հաւատոյ վսեմութիւնն ու բարձրութիւնը, որի մօտ թագաւորն Տրդատ, իւր տիկինն Աշխէն և քոյրն Խոսրովիգուխտ նուաստացած՝ իրանց ինն օր յառաջ նահատակած կոյսերի մարմինները ամիտիւելու համար անձամբ աշխատում են գերեզման պեղելով և հողը իրանց հանգերձով դուրս կրելով:

Մեր մտքի առաջ պատկերանումէ Յիսուս Միաճնի իջնելը Հայաստան աշխարհի կենտրոնը կուսապաշտութեան խաւարը աստուածապաշտութեան լուսով փարատելու այն անեղնից, ուր հաստատուելով հոյակապ կաթնուղիկէն Վաղարշապատու, պէտք է հանդիսանար Աթու Ս. Լուսաւորչի Յաջորդի, և միութեան զօգ՝ ի սիւիւռ աշխարհի տարագրուած հայերի, որոնք ի շնորհս կրօնի և կրօնական սրբութեանց — թէպէտ անձամբ տարանջատ սակայն լեզուով, սրտիւ և զգացմամբ մի, — պէտք է տանէին բարբարոս-

ների ընտանիքի հարուածները բայց և մի կենդանի անուն թողնէին աշխարհին:

Մեր մտքի առաջ պատկերացած այդ բոլոր նուիրական յիշատակները որպիսի ներգործութիւն են ունեցել մեր նախորդների վերայ ի հնումն և այժմ՝ ինչ ներգործութիւն ունին մեր վերայ: Մեր նախորդների օրով, երբ, ինչպէս սովորութիւն է ասել, չըկար գիտակցութիւն, մենք տեսնումենք որ, հենց գիտակցութիւն չունեցողների վերայ աւելի են ներգործել խորհրդաւոր տօների նուիրական յիշատակները: Այն ժամանակ, երբ չըկար գիտակցութիւն, բնագոյումն ու զգացմունքն էին մեծ դեր խաղացողները, այդ բնագոյման և զգացման շնորհիւ, ինչպէս լսել ենք, Հռիփսիմեանց տօներին շատ հեռու տեղերից գալիս էին Ս. Էջմիածին երկրպագելու միւր ազգային անօրինական վայրերին, որպիսի են Ս. Իջման տեղի Սեզանը, Ս. Լուսաւորչի Աթոռը, Ս. Հռիփսիմէի և Գայիանէի գերեզմանները, և այս այնպիսի ջերմեռանդութեամբ, ինչպէս ամենայն քրիստոնեայք գնում են Երուսաղէմ՝ Քրիստոսի անօրինական տեղեաց երկրպագելու:

Այդ ժամանակի Հայերի ջերմեռանդութեան շնորհիւն է, որ Ս. Էջմիածինն ու բոլոր վանքերը իրանց գոյութիւնը պահեցին կալուածական և զրամուրդ այնպիսի կռակներով՝ որոնք այժմ՝ ապացոյց լինելով նոցա ջերմեռանդութեանն ու սիրոյն գէպ ի հայրենեաց սրբութիւնները մեզ զարմացնում են: Նոքա իրանց սէրը գէպի հայրենեաց սրբութիւնները արգիւնաւորեցին գործով՝ որի արգիւնքը մենք վայելում ենք:

Մենք, որ գիտակցութեան ժամանակի ծնունդ ենք, մենք որ աւելի լաւ ենք հասկանում ազգային եկեղեցու նշանակութիւնը, որ շնորհիւ գիտակցութեան աւելի սերտ յարաբերութեան մէջ ենք Ս. Լուսաւորչի Աթոռի ու Յաջորդի հետ, հենց այդ գիտակցութեան շնորհիւ աւելի ևս պարտք ունինք կատարելու գէպ ի այդ սուրբ հաստատութիւնները:

Մեր պատիւը պահանջում է մեր նախորդների գէպ ի հայրենեաց սրբութիւնները ունեցած ջերմեռանդութեանն ու սիրոյն հեռեւոք և գործադիր լինել բանիւ և գործով. — և վայելելով մեզ հասած գործերի արգիւնքն՝ աշխատել նոցա յարատեւման և ժամանակիս բազմադիմի պահանջներին համապատասխան դիրք տալ — պահասորգը լրացնելով:

Եթէ մեր նախնիք ըստ ժամանակի հասկացողութեան աւելի աղօթատեղիներ լինէին և աղօթողներ լինէին զգուժ, այժմ մեզ հարկաւոր են և՛ աղօթատեղիք և՛ աղօթաւորներ և՛ գործող մարդիկ ու գործ:

Ում շատ է տրուած՝ նորանից էլ շատ կը պահանջուի:

Հենց այդ պահանջին անտալով է, որ մենք կարող պիտի լինինք ապահովելով նիւթական եկեղեցին՝ ապահովել բանաւոր եկեղեցու գոյութիւնն ու ազգայնութիւնը: Ով որ գիտէ, բայց չի կատարում՝ կրկին պատժոյ արժանի է:

Հիգգ չըլինինք մեր պարտաւորութեանց մէջ:

Յ. Վ. Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԱԲԷԼԻ.

(Շ-ր-ն-է-ն-է-ն, Կ-ն-Ա-ր-տ-Բ-ն-)

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ Գ.

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

ԿԱՅԻՆ.

Ե՛կ մահ, Ե՛կ ապականութիւն . . . , Գաղաններն և սողունները ինձանից երջանիկ և զուարթ են, այս ի՞նչ թշուառութիւն, ի՞նչ անպատուութիւն է, Արեւի զոհն ընդունեց Աստուած, երկնքից կրակ իջաւ վառեց, որի անուշահոտութիւնը բոլոր աշխարհ տարածուեց, իսկ իմ զոհս չընդունեց. սաստիկ փոթորիկը բոլոր պտուղները ցրուեց լեռների և դաշտերի մէջ. գարշահոտութիւն սփռուեց երկրի վերայ: Ի՞նչ է իմ յանցանքս՝ որ մարդիկ ինձ ատում են, հրեշտակները ինձ արհամարհում են, իսկ Աստուած խայտառակում ու պատժում է. բոլոր ընտելութիւնը իմ գէմն զէնք է առել. ամենի երեսները միշտ զուարճութեամբ են պայծառանում, իմ համար ամենայն ինչ տրտմութիւն է և տխրութիւն, որովհետեւ նոցա այդ ուրախութիւնը կարծես ինձ յանդիմանելու համար են միայն, Երեկոյեան անկողին եմ մտնում Գառն տրտմութեամբ, առաւօտը զարթնում եմ անմխիթար ոգով, մին-